

El territori de la colònia grega d'Empúries i la colonització focea a Catalunya

Oriol Olesti i Vila

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana.
 08193 Bellaterra. (Barcelona). Spain

El problema de l'existència d'un veritable territori agrari —una *chora*— entorn de la colònia focea d'Empúries ha estat des de fa molts anys un tema polèmic en la historiografia del món antic a Catalunya. Fins i tot podríem dir que s'ha sobrevalorat la dimensió del problema: era lògic pensar que una colònia grega, fos del tipus que fos (i aquí la «qüestió» emporitana ha estat represa a bastament per la bibliografia nacional i internacional), havia de tenir un territori agrícola al seu voltant, tot i que no es tractés d'una estricta colònia de poblament (una *apoikia*) —almenys en el seu origen—. La negació absoluta de l'existència d'una *chora* per a Empúries era hereva d'una interpretació de la colonització focea potser massa simplificadora: l'objectiu comercial de les colònies focees no podia eliminar una necessitat d'autoreproducció inherent a qualsevol fundació colonial. Si en un primer moment la nova fundació podia mantenir-se com un *emporion*, un mercat, més endavant la pròpia dinàmica colonial duia a estructurar un territori dependent.

La recent aparició d'una monografia dedicada al tema (ROSA PLANA MALLART, *La chora d'Emporion*. Annales Lit. Univ. de Besançon. París, 1994) ha contribuït a enfocar definitivament la qüestió. El mèrit del treball de Rosa Plana, durant molts anys investigadora al Centre d'Histoire Ancienne de Besançon, no ha estat tan sols de demostrar l'existència d'aquest territori (constatat per l'existència d'un cadastre grec del s. v-iv aC), sinó d'integrar en una seqüència històrica complexa les conseqüències d'aquesta presència grega, fent especial atenció a les repercussions sobre el món indígena indigueta. Com queda ben demostrat en aquest treball, la presència focea i l'evolució de la colònia grega d'Empúries no poden deslligar-se de la pròpia dinàmica indígena: des d'un bon principi, l'establiment colonial grec mantingué una relació molt estreta amb la població local, fins a esdevenir al s. IV aC una veritable *polis* grecoindígena. És en aquest context on l'existència d'un territori emporità pren tota la seva importància, ja que l'articulació d'aquesta *chora* és contemporània de la mateixa articulació dels territoris dels *oppida* empordanesos (Ullastret, Pontós, Porqueres...). El territori emporità, «obert», quedà definit pels territoris dels *oppida* indiguetes que encerclaven la colònia, encerclament que és en realitat l'àmbit d'un intens intercanvi econòmic i cultural.

En els darrers temps, diversos treballs han fet esment d'aquesta filiació «híbrida» emporitana. Així, Enric Sanmartí («Els ibers a *Emporion*», *Laietania* 8, 1993)

recull de manera força sistemàtica tots els indicis arqueològics que demostren la presència d'ibers residint a la colònia. Les dades són concloents: tombes d'incineració del tipus camps d'urnes coexistent amb inhumacions gregues; hàbitats de tradició indígena fora muralles —en àrees posteriorment englobades dins d'un nou circuit emmurallat (s. IV)—; troballa d'una estela de guerrer ibèrica; presència de grafitis amb antropònims ibèrics, etc. Per a E. Sanmartí, potser l'estatut jurídic d'aquests ibers diferiria del dels grecs, però en tot cas l'existència d'ibers dedicats al comerç, actuant com a empresaris o intermediaris comercials, seguint les fórmules comercials complexes desenvolupades pels grecs (el pagament d'arres, les associacions comercials, l'existència d'intermediaris), ha estat confirmada pels diversos documents en plom descoberts a la dècada dels 80 tant a Empúries com al sud de França, a Pech-Maho. Estem lluny ja d'algunes interpretacions del fet colonial publicades amb anterioritat, on es valorava d'una manera molt diferent la relació entre indígenes i grecs, i on, tot i que els textos de les fonts clàssiques eren prou acurats i encertats —com demostrà M.J. Pena—, les tradicions historiogràfiques respecte al fenomen colonial pesaven més que les evidències arqueològiques. La descoberta ben recent d'un hàbitat del bronze final i la edat del ferro a la *Palaiapolis* (AQUILUÉ-PARDO, «Ampurias, une cité antique de la méditerranée» *Archéologia* 315, 1995), sens dubte una important fita arqueològica, no ha de fer oblidar les nombroses dades que ja coneixíem respecte a la presència de població del tipus «camps d'urnes» a diversos turons del sector d'Empúries (necròpolis i hàbitat Parrallí, excavacions a la *Palaiapolis* de J. Rovira i E. Sanmartí, necròpolis de la muralla N.E...). Totes aquestes dades ens indiquen que ja des d'un bon principi l'establiment dels focs a *Emporion* es féu aprofitant, i probablement buscant, la presència d'indígenes a la zona.

La novetat i l'interès del treball de R. Plana ha estat precisament enfocar la seva recerca, de bon principi, des d'un punt de vista en què el fenomen colonial i la formació de la societat indigueta formen part de la mateixa dinàmica històrica. No es tracta de dos processos separats, ja que no podem entendre l'un sense l'altre. L'èxit de la colònia d'Empúries fou el resultat de la integració d'una part del món indígena en les noves estructures polítiques i econòmiques, així com de la interdependència que es creà entre els nous *oppida* que sorgiren (amb les seves aristocràcies al capdavant) i els representants dels interessos comercials i productius emporitans. N'és una bona demostració la posterior intervenció directa de personatges indígenes en l'activitat comercial. La projecció vers el territori de la influència grega estimulà el desenvolupament indígena, i acabà transformant el propi model colonial, amb el sorgiment d'una veritable polis grecoindígena.

L'estudi del territori ha estat peça clau en aquesta recerca. La identificació de les pautes de poblament indigueta, la distribució dels *oppida* i de les unitats d'exploració, i finalment la identificació d'un cadastre grec, han permès establir l'existència d'aquesta *chora* (així com la seva perduració posterior), i, el que és més important, reconstruir els processos històrics que portaren a la seva formació i al seu desenvolupament. L'autora no s'ha limitat a definir uns espais i unes àrees d'influència, sinó que ha entrat a valorar les capacitats d'aquest rerepaís emporità, definint unes estratègies de producció i de cultiu, on la complementarietat i l'aprofitament

de les terres pantanoses jugà també un paper important. Així, el territori emporità no solament ha estat delimitat i estudiat amb gran cura per R. Plana —i l'anàlisi del cadastre grec, que segueix la mateixa metrologia jonia del nucli urbà, n'és un exemple paradigmàtic—, sinó que ha esdevingut el document principal de treball, s'ha erigit com l'objecte central de l'estudi històric.

Probablement, es pot diferir en alguns elements puntuals de l'obra (per exemple, alguns documents cartogràfics són poc clars a l'hora d'efectuar una bona lectura de les restitucions cadastrals, i determinats càlculs metroològics potser no han estat realitzats sobre els documents més adients —hauria estat millor utilitzar cartografia tipus 1:5.000 o fulls cadastrals—). De la mateixa manera, determinades interpretacions poden obrir noves polèmiques. És el cas per exemple de la gran importància que R. Plana dóna al comerç dels cereals, i en especial a la seva exportació vers Atenes, elements que potser caldria ponderar. No oblidem la problemàtica en la datació i interpretació de molts conjunts de sitges, que són l'element bàsic en aquesta interpretació (pertanyien totes les sitges a un mateix moment? Es reutilitzaven?), i que afecten directament a la «dimensió» d'aquest comerç. D'altra banda, el comerç directe amb Atenes està lluny de ser demostrat. De fet, algunes de les darreres troballes, com un dipòsit de materials d'importació del s. iv aC prop del sector de l'*Asklepieion* (Sanmartí *et alii*, «Amphores grecques et trafics commerciaux. Nouvelles données issues d'*Emporion*» *Études Massaliètes* 4, 1995), en què ha aparegut una base d'*skyphos* àtic amb dos grafitis grec i un de púnic, indiquen clarament que l'arribada de productes àtics a la mateixa Empúries podia estar també en mans púniques. Cal, per tant, ser prudents a l'hora d'establir grans tràfics comercials. Un altre aspecte a debatre és el de l'abast real de les influències gregues en l'evolució de les societats indígenes, un abast que sembla en alguns casos sobre-dimensionat, des del moment que apareix el món local en una actitud excessivament passiva i tutelada. No es tracta de menystenir la influència grega en el rerepaís emporità (evident en les estructures urbanístiques del puig de St. Andreu, l'illa d'en Reixach o Mas Castellar de Pontós), però potser si caldria matitzar equivalències establertes potser massa directament entre canvis detectats al món indíquet, i les actuacions d'Empúries. No sempre la dinàmica interna del món indíquet hagué d'estar lligada als canvis a Empúries, i potser en algun cas —com en els complexos esdeveniments de l'inici de s. iv aC— es pogueren deure a fenòmens que poc tenen a veure amb la colònia focea.

De tota manera, però, algunes d'aquestes noves polèmiques —sempre científicament fèrtils— són el resultat de l'esforç de l'autora per interpretar i elaborar un discurs històric, que depassi l'estat «descriptiu» en què molt sovint s'aturen les síntesis arqueològiques. En aquest sentit, les aportacions d'aquest treball són molt nombroses i sens dubte serà un punt de referència molt vàlid per als futurs estudis no solament de la colonització sinó també de l'evolució del pobles indígenes preromans.